

O primă constatare este aceea că în Dalmația de sud se întîlnesc foarte mulți italicei, pe cînd în interiorul provinciei apar aproape peste tot numai nume de autohtoni; prin urmare regiunile de coastă au fost supuse unei puternice colonizări dinspre Italia, pe cînd în ținuturile de la răsărit de munții Dinarici a stăruit și s-a afirmat populația autohtonă. Dacă pentru Theodor Mommsen provincia Noricum era o țară în pragul Italiei (« ein Vorland Italiens »), putem spune despre coasta dalmatină că apărea ca o continuare a Italiei (*Italia uerius quam prouincia*), atît prin climatul ei mediteranean cît și prin rolul jucat în epoca imperială. În interiorul provinciei stăpînirea Romei a adus însă numai puține schimbări. În partea de nord, între Istria și riul Tedanius (Zrmanja) locuiau iapodii, o populație mixtă veneto-celto-iliră: în acest ținut de interferențe s-a dezvoltat mai tîrziu o limbă romanică cu altă structură decît limba română, și anume limba dalmată, dispărută în pragul secolului al XX-lea: ea a avut fără îndoială un substrat lingvistic complex și cu totul deosebit de cel de la baza limbii noastre. Același lucru poate fi spus și despre liburni, care locuiau pe litoral și în insule, din Istria pînă în dreptul orașului actual Zadar (Zara). Abia mai spre miazăzi și spre răsărit continua adevărata zonă iliră, unde influențele celtice și trace au pătruns mai greu: acolo nucleul îl formau dalmații. În extremitatea de sud, la granița cu Albania de azi, erau infiltrațiunii tracice, iar romanizarea începuse mai curînd decît oriunde în Dalmația. Dacă ținem seama de faptul că elementele latine din albaneză se deosebesc de cele din română și cu converg spre Occident, avînd caractere mai arhaice decît acelea, ajutați și de dovada că în albaneză au stăruit toponimice de origine latină, avem motive să sprijinim teza autohtoniei albanezilor și să considerăm că influența latină s-a desfășurat aici încă din secolul al II-lea înaintea erei noastre. În Dalmația de nord-est, în preajma Belgradului de azi, locuiau scordiscii, neam celtic, care au lăsat și ei urme în cultura și limba slavilor așezați mai tîrziu în aceste ținuturi.

După ce înfățișează și delimitează populațiile autohtone, autorul se ocupă pe larg cu romanizarea, analizînd materialul epigrafic în ordine geografică, pe localități. Partea aceasta constituie miezul lucrării și aduce multe precizii interesante. Cum am amintit mai sus, studiul romanizării va putea fi adîncit pe baza materialului arheologic în ansamblu, dar concluziile provizorii desprinse din cercetarea inscripțiilor sînt prețioase în etapa actuală a cercetărilor. Autorul a adoptat metoda lui András Mocsy, folosită în *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomanenkreigen* (Budapest, 1959). În lucrarea de față András Mocsy aduce în anexă (p. 212—226) o scurtă contribuție despre populația Dalmației din epoca tîrzie, îndeosebi a orașului Salona. Deși metoda are unele neajunsuri, deoarece inscripțiile sînt de multe ori sporadice și neconcludente, atît lucrarea despre populația din Panonia cît și cea despre populația din Dalmația sînt remarcabile și vrednice de luat în seamă.

H. Mihăescu

WOLFGANG KUNKEL, *Römische Rechtsgeschichte*, ed. a 4-a, Böhlau, Köln-Graz, 1964, 203 p.

Apărut în 1952, acest manual destinat învățămîntului, fără a înceta să fie o carte utilă pentru specialiști, a ajuns la a patra ediție. Lucrarea fiind deci bine cunoscută, vom semna aici numai îmbunătățirile și adaosurile ediției de față: paragraful despre Legea celor XII Tabule a fost lărgit pe baza cercetărilor recente de drept penal; s-a introdus un nou paragraf despre procedura penală publică la finele Republicii și în timpul Principatului; au primit adaosuri paragrafele despre esența jurisdicției, codificările de drept roman în regatele germanice și Digeste.

Această istorie izbește în primul rînd prin proporțiile ei reduse: 166 de pagini de expunere propriu-zisă, restul cuprinzînd prețioase indicații critice despre *izvoare și literatură*. Este un semn al vremii. Manualul însă își păstrează eficacitatea didactică, valoarea științifică și claritatea necesară grație puterii de sinteză a autorului și talentului de a selecta materialul. Expunerea este perio-

dizată: Perioada timpurie; Dreptul roman al mării puteri și al statului mondial; Dreptul roman din perioada târzie. Trecerea de la criteriul temporal la cel politic poate da naștere la obiecții, dar limitele admise sînt juste și unanim acceptate în prezent.

Prin *istoria dreptului roman* se înțelege — cu un conținut modernizat și mai semnificativ — tot o *istorie externă*, în opoziție cu expunerea sistematică, pe instituții, a dreptului privat, care aici nu apare decît ca un fundal, în linii cu totul generale. Trec pe primul plan condițiile social-politice și economice de dezvoltare a societății romane, organizația de stat, legislația și știința dreptului. În partea a doua (*Quellen und Schriften*), în care lucrările de limbă germană se bucură de o generală precădere, autorul ia poziție în problemele cele mai actuale și nevalgice ale disciplinei, unele din ele fiind tratate și în textul principal (interpozițiile și cercetarea critică a autenticității, p. 150 — 152). Nu fără interes constatăm că este menținută în actualitate ipoteza lui St. G. Longinescu (*Gaius als Rechtsgelehrte*, 1896) privind identificarea lui Gaius cu C. Cassius Longinus, reluată cu unele noi argumente de W. Kalb și care părea încă verosimilă unui romanist proeminent ca V. Arangio-Ruiz, în timp ce în romanistica noastră, cu excepția lui Matei G. Nicolau, ignorarea pur și simplu a tezei lui Longinescu a devenit un semn de superioritate.

Istoria dreptului roman, cu structura aici arătată, se dovedește a fi un tip de manual indispensabil, care întregeste în mod necesar expunerea (tot istorică, astăzi) de tipul Instituțiilor. O fuzionare a celor două perspective nu mi se pare posibilă, deși, parțial, manualele franceze (Girard, Monier) încearcă s-o realizeze, în mod limitat. Cît privește alegerea unei singure forme, mi se pare o soluție negativă, criticabilă. Iată de ce credem că, ținînd seama de necesitățile și obiectivele ei științifice specifice, romanistica țărilor socialiste ar trebui să pună la îndemîna învățămîntului dreptului roman manuale din ambele tipuri, concepute însă ca alcătuiind o unitate, care să oglindească legătura indisolubilă între stat și drept, între structura societății și structura tehnică, dogmatică, a dreptului, perspectiva de dezvoltare istorică bine periodizată trebuind să domine ambele lucrări.

Amintim aici că datorim autorului acestei *Istории* și un important manual de *Instituții*, sub forma unei noi ediții (a 2-a, 1935; a 3-a, 1949) a manualului de drept privat roman (*Römisches Privatrecht*) și procedură civilă a lui Paul Jörs și Leopold Wenger, precum și o interesantă monografie, al cărei singur titlu este un program nou în romanistica apuseană: *Herkunft und soziale Stellung der römischen Juristen* (Originea și poziția socială a juriștilor romani), 1952, la care se adaugă numeroase studii, din care se impun cele privitoare la *Ius respondendi* (*Z.S.S.*, 1948) și la procedura penală (*Quaestion*, extrait de Pauly-Wissowa, *R. E.*, 1963, XXIV, 1; *Untersuchungen zur Entwicklung des röm. Kriminalverfahrens in vorsullanischen Zeit*, München, 1962 (Abh. Bayer. Akad.)).

Valentin Al. Georgescu

WOLFGANG WALDSTEIN, *Untersuchungen zum römischen Begnadigungsrecht: Abolitio — indulgentia — uenia*. (Commentationes Aenirontanae, XVIII) Universitätsverlag Wagner, Innsbruck, 1964, 255 p.

Prin secția sa a II-a (p. 21 — 44)¹, această disertație de abilitare, în ciuda titlului său, este și o contribuție la istoria drepturilor antice. Date fiind vechile mele preocupări de filologie juridică, semnalez cu o vie satisfacție remarcabila realizare pe care o constituie în acest domeniu interdisciplinar disertația recenzată. Lăsînd la o parte atît problema de a ști ce instituții corespund la

¹ Grațierea și amnistia în sistemele juridice ale antichității; grațierea acordată cu prilejul Lectisterniilor; noțiunea juridică de ἀμνηστία la greci; φιλάνθρωπα ale Ptolomeilor; grațierea cu prilejul Paștelui evreiesc.